

Literatura pro mládež
Přehled základních tematických okruhů
Doc. PhDr. Milena Šubrtová, Ph.D.

Počátky literatury pro děti a mládež, intencionální a neintencionální složka četby dětí a mládeže, předpoklady vzniku intencionální literatury pro děti a mládež v evropském kontextu (sklonek 17. století) a v kontextu české literatury (70. léta 18. století).

Literatura pro děti a mládež za obrození v kontextu dobového literárního života, periodizace a program národního obrození, hlavní znaky obrozenecké kultury (synkretičnost, lingvocentrismus, překladovost, mystifikace, folklorismus), složení čtenářské i autorské základny. Výrazné osobnosti podmiňující rozvoj české literatury, jejich buditelský a odborný program: J. Dobrovský, J. Jungmann, V. M. Kramerius a V. R. Kramerius. Knížky lidového čtení, didaktizující beletrie pro děti, adaptace z němčiny (V. M. Kramerius, V. R. Kramerius, J. Rulík, F. J. Tomsa, F. Doucha), tvorba pro dívky (M. D. Rettigová, Marie Antonie), poezie pro děti (K. A. Vinařický, V. Zahradník) včetně neintencionální tvorby (K. H. Mácha, F. L. Čelakovský, J. Kollár). Sběratelská a adaptátorská činnost. Osobnost a dílo K. J. Erbena, B. Němcové, romantismus a jeho koncepce folkloru.

Rozvoj literatury pro mládež ve druhé polovině 19. století, literární generace a skupiny ovlivňující vývoj celonárodního písemnictví (májovci, ruchovci, lumírovci), změny v žánrové skladbě literatury pro mládež, inspirace ze světové literatury (Ch. Dickens, J. F. Cooper, J. Verne, H. Ch. Andersen, Lewis Carroll, O. Wilde aj.).

Rozvoj autorské pohádky (J. Karafiát). Nedostatek původní příběhové prózy, neintencionální četba mládeže a obrat k historické tematice - K. V. Rais, Z. Winter, V. B. Třebízský. Próza s dívčí hrdinkou (E. Krásnohorská, její tvorba a emancipační aktivity).

Umělecky hodnotná básnická tvorba poslední třetiny 19. století (J. V. Sládek, K. V. Rais, J. Kožíšek).

Literatura pro mládež od počátku 20. století do roku 1945, otázka literárněhistorického mezníku (90. léta v celonárodní literatuře, počátek 20. století v literatuře dětské), oživení tvorby i odborného zázemí v oblasti literatury pro děti a mládež. Vznik odborné revue Úhor, Společnosti literatury pro mládež, vydání prvních dějin české literatury pro mládež (V. F. Suk, O. Pospíšil), rozšíření specializovaných edic pro děti. Rozvoj teorie a kritiky literatury pro mládež (generace Úhoru: O. Svoboda, V. F. Suk).

Prozaická tvorba realisticky zaměřená (J. Š. Baar), se sociálním laděním (M. Majerová, J. V. Pleva, V. Řezáč), populární cykly s dětskými hrdiny (F. Háj, A. Kutinová). Nová témata po r. 1918: rozvoj literatury životopisné (A. Zhoř), s legionářskou tematikou (F. Langer, R. Medek, A. Cechmajstr aj.), historickou tematikou (E. Štorch). Konjunktura dobrodružné literatury, její různé typy (J. Foglar, F. Běhounek, F. Flos, A. Musil), próza s přírodní tematikou (R. Těsnohlídek, J. Mahen, J. Tomeček).

Lidová a autorská pohádka, studium pohádek (J. Polívka, V. Tille-Říha), tzv. boje o pohádku (průběh, argumenty obou stran). Rozvoj autorské pohádky (vliv K. Čapka – vlastní tvorba i přínos teorii pohádky, tvorba J. Čapka, V. Vančury, E. Basse, K. Poláčka, J. Lady, O. Sekory, aktualizace pohádek H. Malířové, sociální pohádky J. Wolkeru).

Inovativní proudy v poezii pro děti (nonsensová poezie V. Nezvala), Nástup nové básnické generace ve 40. letech 20. století (F. Hrubín, F. Halas, J. Seifert).

Okupace a její vliv na literaturu pro děti a mládež, akcentování historických látek (V. Vančura, I. Olbracht), negativní dopad cenzury a pokusy ovlivnit mládež propagandistickou literaturou (Kuratorium a jeho ediční aktivity).

Literatura pro mládež v období od roku 1945 do konce 50. let 20. století, autorská, vydavatelská i názorová pluralita v krátkém období 1945-1948, paralelní tvorba různých

literárních generací. Rozšíření publikačních možností, nově utvářená struktura dětského časopisectví (1945 vznik Mateřídoušky). Limitování technickými možnostmi (nedostatek papíru a tiskárenských kapacit po r. 1945). Vývojová diskontinuita po r. 1948, rozštěpení literatury na oficiální, samizdatový a exilový proud, represe autorů, autocenzura. Monopolizace ve vydávání dětských knih (1949 vznik SNDK), časopis Štěpnice a jeho kritická činnost.

Poezie pro děti a mládež v 50. letech 20. století, schematismus, sblížení poezie pro děti s poezií pro dospělé v důsledku stejné emblematicky (motivy dítěte jako představitele lepších zítřků), obsahové a formální strnulosti, primitivnosti, přímočará agitační funkce poezie (J. Noha, O. Kryštofek, J. V. Svoboda, J. Alda). Návaznost na tradice a umělecky hodnotná poezie pro děti na sklonku 40. let 20. století a ve druhé polovině 50. let 20. století (tvorba I. Blatného, J. Zahradnička, F. Hrubína, J. Seiferta, V. Holana, Z. Kriebla, F. Branislava).

Próza pro děti a mládež v 50. letech 20. století, druhá vlna příběhů s okupační tematikou, tendenční zkreslování historických událostí, propojování komunistické propagandy s protifašistickým odbojem. Schematičnost literatury pro děti a mládež, černobílé rozvržení a charakteristiky postav, patos. Dětský hrdina jako nositel výchovné funkce (J. Sosnar, J. Mareš). Témata próz ze života současných dětí i autorských pohádek ovlivňována dobovými kampaněmi a politickými tlaky, vliv tzv. školní a pionýrské povídky sovětských autorů. Přepřelování starších literárních děl (J. V. Pleva).

Literatura pro děti a mládež v 60. letech 20. století, liberálnější klima, osvobození literatury pro mládež od přímých didaktických a ideologických povinností, konkurence SNDK v podobě nově vzniklých regionálních nakladatelství, časopis Zlatý máj se otevírá zahraničním podnětům. Změny ve skladbě časopisů pro děti a mládež (1967 Sluníčko, 1968 Sedmička pionýrů), akceptování oddechové a zábavné funkce literatury pro mládež.

Próza ze života dětí a mládeže v 1. polovině 60. let 20. století pokračuje v angažované linii, nástup tzv. nové vlny v příběhové próze (O. Hofman, J. Bouček, I. Hercíková, H. Franková, J. Procházka) ve 2. polovině 60. let. Próza pro děti mladšího školního věku (B. Říha, J. Ryska).

Autorská pohádka v 60. letech 20. století, návaznost na podněty meziválečného období, určujícím prvkem je hra a hravost. Vyděluje se nonsensová pohádka a konstituuje se typ pohádky založený na prolínání reálného příběhu z dětského života s pohádkovými fantazijními prvky. Proud svérázných invariant folklorní pohádky, humorný posun tradičních postav a motivů kouzelné lidové pohádky (J. Werich, V. Čtvrtek, F. Nepil). Dětská hra, experiment v tvorbě Z. K. Slabého, O. Hejné, J. Trnky, H. Frankové, D. Mrázkové, M. Macourka, O. Hofmana, A. Vostřé, A. Mikulky, I. Klímy. Parodizace, mystifikace v tvorbě L. Dvorského, R. Krátkého. Zpřístupňování světového kulturního odkazu, adaptace (J. Hiršal, J. Kolář, E. Petiška).

Hodnotové rozvrstvení poezie pro děti: výlučná, experimentální tvorba i nenáročná verše pro průměrný konzumentský vkus. Nástup básníků střední a mladší generace, dominance kainerovsko-krieblovské linie (J. Kainar, Z. Kriebel, J. Hanzlík, P. Šrut, I. Štuka, J. Havel, J. Kolář, J. Hiršal), výrazné osobnosti mimo literární proudy (M. Lukešová, L. Dvořák, K. Šiktanc). Antologie, poezie pro dospívající.

Literatura pro děti a mládež v 70. a 80. letech 20. století, normalizační proces, další vlna publikačního omezování, perzekucí a vylučování z literatury. „Pokryvačství“ v literatuře pro mládež, exilová a samizdatová literatura pro mládež (Uzel pohádek). Státní podpora aktivit spjatých s dětskou knihou (KMČ, 17. Kongres IBBY v Praze). Stagnace poezie, uměleckonaučné literatury. Prozaická tvorba vymezována podněty zvenčí (nakladatelské soutěže k oficiálním výročím), další vlna příběhů s okupační tematikou (P. Křenek, E. Horelová). Nová autorská generace (H. Bořkovicová, V. Steklač, M. Zinnerová, E. Bernardinová). Tematika venkova (J. Ryska, B. Říha, E. Bernardinová).

Tzv. sanitární hrdina v literatuře pro mládež koncem 80. let nahrazen postavou dětského outsidersera. Tematické restriktce v literatuře pro mládež, „obroušení“ konfliktnosti (povolená témata: alkoholismus rodičů, děti svěřené do ústavní péče, adopce, rozvody rodičů apod.).

Rozvoj humoristické literatury (V. Steklač, A. Vostrá).

Pohádkové ladění prózy pro mladší čtenáře (O. Hofman, E. Petiška). Autorská pohádka: alegorické příběhy (B. Říha), tzv. čtvrtkovský typ pohádky (V. Čtvrtek, F. Nepil), nonsensová poetika (O. Hejtná, M. Macourek, D. Mrázková, A. Mikulka, O. Hofman). Autorské adaptace folklorních látek (V. Hulpach, E. Petiška, H. Lisická, O. Sirovátka).

Literatura pro děti a mládež v 90. letech 20. století, změněná společensko-politická situace a její vliv na kulturní sféru, demonopolizace ve vydávání dětských knih a formování knižního trhu, komercializace dětské literatury, profily nejdůležitějších nakladatelství zaměřených na dětskou literaturu od 90. let do současnosti (Albatros, Baobab, Labyrint, Meander, 65. pole, Běžíliška aj.). Zpřetrhání informačních sítí (zánik časopisu Zlatý máj). Obavy ze stagnace původní tvorby v první polovině 90. let 20. století, rozkolísání hodnot. Vznik Zlaté stuhy (rozšíření kategorií od druhé pol. 90. let, současný stav – viz webové stránky literární ceny). Nové postavení dětské literatury v souvislosti s proměnami dětského života (informační zrychlení – encyklopedie, vizualizace, relaxační a zábavná funkce literatury je suplována médií atd.). Proměny dětského časopisectví od 90. let 20. století do současnosti. Teoretická a kritická reflexe dětské literatury.

Poezie pro děti a mládež v 90. letech 20. století, ediční návraty a tvorba v minulosti perzekvovaných autorů (J. Brukner), pokračující tvorba generace 70. a 80. let 20. století (M. Černík, J. Žáček, P. Šrut, M. Kratochvíl, J. Havel, M. Lukešová), ojedinělé debuty (J. Weinberger a jeho nonsensová poezie). Tzv. zpívaná poezie (J. Nohavica, Z. Svěrák, J. Vodňanský, E. Frynta). Triviální poezie pro děti, abecedáře, didaxe a užítkovost v poezii pro děti.

Rozvoj poezie pro děti a mládež po roce 2000, nárůst lyriky (R. Malý), experimentální tvorba (P. Nikl), básnické antologie (např. Nebe – peklo – ráj; Hrábky, drápky, odpadky), jubilejní edice (např. edice nakl. Albatros Stoletý kalendář). Hravá poezie sledující edukační záměr (P. Maděra, Robin Král).

Autorská pohádka od 90. let 20. století do současnosti, imitativně-inovační typ (E. Šaloun, M. Kubátová, J. Kincl, V. Klimtová, I. Gálová), nonsensově-parodický typ (A. Mikulka, P. Ouředník, M. Macourek, J. Kahoun, Z. Svěrák, P. Šrut), imaginativní typ (K. Šiktanc, D. Fischerová, E. Hudečková, J. Stránský). Žánrové experimenty – pohádkové travestie (M. Wagnerová, S. Fischerová). Pohádky didaktického charakteru (M. Drijverová, I. Březinová, P. Brycz, D. Krolupperová, M. Kratochvíl). Rozvoj adaptací pohádek, mýtů a bájí, častý výskyt dříve cenzurovaných látek jako židovské, romské, americké aj. (P. Šrut, H. Doskočilová, L. Pavlát, J. Vladislav). Vzrůstající zájem o lokální folklor (V. Hulpach, M. Motlová, v moravském regionu např. M. Šrámková). Rizika vyplývající z komerčního přístupu (nekvalitní jazyková úprava, produkce nadnárodních nakladatelství, stírání svérázu původních předloh apod.).

Podoby příběhové prózy pro děti a mládež, příklon k autenticitě (memoáry, stylizované výpovědi o prvních láskách a dříve tabuizovaných tématech – drogová závislost, mentální i fyzický handicap, rasismus) a pronikání fantastických prvků do realisticky laděné příběhové prózy (rozmývání žánrových hranic).

Filozofizace prózy pro děti a mládež (D. Fischerová, I. Procházková, M. Míková), fyzicky, psychicky či sociálně handicapovaný hrdina (M. Drijverová, I. Procházková, M. Elšíková, I. Březinová, P. Braunová, I. Binar), otázka handicapovaných autorů a recepce jejich děl. Narušování rasových a genderových stereotypů (H. Doskočilová, I. Březinová, A. Ježková, M. Pilátová).

Prózy pro začínající čtenáře a čtenáře mladšího školního věku (M. Drijverová, I. Březinová, H. Doskočilová, D. Lhotová, P. Braunová, M. Kratochvíl, O. Černá). Humoristická literatura (J. Holub).

Próza s dívčí hrdinkou – průlom tematických tabu, invaze substandardních textů. Tzv. pomocná literatura s dívčí hrdinkou (E. Bernardinová, I. Březinová), triviální literatura (L. Lanczová), kvalitativní posuny v románech pro dívky (H. Bořkovcová, I. Procházková, I. Březinová).

Stagnace původní **dobrodružné prózy** (V. Steklač, S. Hrnčíř), pokusy o žánrovou inovaci (R. Štulcová, D. Krolupperová).

Próza s přírodní tematikou, ekologický apel, propojení s obrázkovou knihou a sledováním naučných cílů (J. Dvořák).

Historická próza, adaptace klasických pověstových látek (A. Ježková, M. Drijverová), obrázková knížka s historickou tematikou (R. Fučíková, L. Seifertová, P. Sís), historická próza dobrodružného ladění (D. Krolupperová). Obraz druhé světové války a holocaustu v současné literatuře (H. Bořkovcová, I. Klíma, edice umělecké tvorby tereziňských dětí).

Obrázkové knížky (ikonotexty), renesance zájmu o obrázkové knížky, obrázkové knížky s pohádkovým laděním (P. Nikl, P. Čech, M. Skála), naučně orientované obrázkové knížky (P. Sís, L. Seifertová, R. Fučíková). Hravé obrázkové knížky založené na výtvarném experimentu (D. Urbánková, F. Skála), konceptuální knížky (D. Böhm – O. Buddeus, J. Franta – O. Horák). Komiks a grafický román (L. Lomová).